

Antropologia de l'adolescència

Octavi Fullat Genís*

Introducció

El mot *antropologia* prové de la paraula grega *ànthropos*, que designava l'ésser humà, i de la dicció *logos*, que podríem traduir com allò que fa que en un discurs hi hagi continuïtat, en lloc de contigüïtat fàctica, entre les diferents parts. Conseqüentment, l'antropologia designa un pensament ordenat, sistemàtic, sobre el fenomen humà. Ara bé; de fet el discurs antropològic s'ha organitzat diversament atenent les modulacions epistemològiques. L'antropologia pot ser una ciència natural, una ciència sociocultural i, finalment, un saber sobre el sentit o significat existencial humà: antropologia física, antropologia cultural o etnologia i antropologia filosòfica. En aquest treball encaro el tercer significat; no m'afecta l'ésser humà com a dada natural o bé com a dada psicosociològica, sinó que m'apassiona l'home en la mesura que cerca allò que encara no té, tot confiant que sigui, precisament, aquest «no-fet» indagat, allò que li aportï significació vital.

Divideixo aquesta contribució en dues parts; en la primera m'esforçaré per interpretar l'*ànthropos* com a realitat inestable i fràgil tant estructuralment com dinàmicament. Això em permetrà passar a la segona part, en què consideraré l'adolescència com a inestabilitat que no es pot defugir, però que cal superar.

Inestabilitat humana radical

Estic convençut que el significat de les paraules —no pas llur significat— està lligat amb l'experiència col·lectiva dels pobles. La paraula, entesa com a *langue* i no com a *parole*, com a codi i no com a utilització, segons el *Cours de linguistique générale* de Saussure; la parla, deia, té significat més que res perquè objectiva angoixes, cavil·lacions i inquietuds d'aquells que es comuniquen. Doncs bé; ens plagui o bé ens desagradi, els grecs són els nostres progenitors juntament amb els romans i els jueus. Ara em cenyo a la cos-

(*) Catedràtic de Filosofia de l'Educació de la Universitat Autònoma de Barcelona.

movisió grega, tot reconeixent que amb les altres dues *Weltanschauungen* l'estudi quedaria més arrodonit. Però em manca temps.

Les paraules són les mares del riu o les lleres per on flueixen les ànimes dels humans. Cal ser *philòlogos*, amant de la paraula. Heidegger ens ha mostrat com ajuda la força de l'etimologia per estudiar un tema humà; així ho fa, posem per cas, en el capítol II de *Einführung in die Metaphysik*.

L'ésser humà no és ni del tot natural, ni tampoc íntegrament cultural; està com repartit entre la *physis* (natura) i la *paideia* (cultura). Els alemanys dirien que es troba entre la *Natur* o *Aufgang* i la *Bildung*. La reflexió occidental sobre la imatge (*eidolon* en grec; *selem* en hebreu; *imago* en llatí; *Bild* en alemany) i el model del qual és imatge arrenca d'uns versets —els 26 i 27— del capítol primer del llibre bíblic *Bereshit* (en hebreu; *Gènesi*, en català). El primer d'aquests versets fa així:

«Déu digué:

—Fem l'home a imatge nostra —*be-salmenu*—, semblant a nosaltres —*ki-demutenu*—».

El comentari que en fa entre els segles XIII i XIV Mestre Eckhart, sobre la relació que hi ha entre imatge (*Abbild*) i model (*Urbild*) indica una relació viva, viscuda, entre imatge i model, i no pas un lligam mecànic i formal. Tot i aquesta quasi identificació que proposa el pensador alemany, hi ha forçosament una fissura entre imatge i model. L'home ha establert, de manera indefugible, una esquerra entre natura i cultura, entre el *pàncrees* i el *concepte de pàncrees*. Els llenguatges —astronòmic, físic, sociològic, filosòfic— no són res més que imatges d'uns models —o referents lingüístics—, dels quals pretenen parlar.

La natura, ella tota sola, despullada de la nostra simbòlica —el llenguatge és el símbol primordial—, ha de tenir una entitat compacta. És allò que és, i res més. En canvi l'ésser humà, en introduir la cultura (*paideia* o *Bildung*), ha inserit una inestabilitat i un desequilibri essencials i no pas accidentals. La noció de *Bildung* no solament assenyala que s'ha bastit una perfecció humana gràcies a la parla, sinó que va més enllà: apunta a la necessitat d'actualitzar sempre la perfectibilitat de l'ésser humà. L'home és home, no perquè gaudeixi de 10.000 milions de neurones, sinó perquè ha de produir constantment cultura i l'ha d'assimilar. Abans de pensar en la causalitat d'un fet, cal capir-lo intel·ligentment. La cultura és més procés que no pas resultat. Ens passem l'existència necessàriament esquinçats, tot cercant la unitat. Inútilment?

La llengua grega ja va reflectir aquesta dicotomia dels humans. L'infant engendrat per una mare és *teknon* i és també resultat de *trefo*, de nutrició i de maduració, com qualsevol altra bèstia natural. Ara bé; el mot *païs*, *paidós*, ja inclou el significat d'haver-se d'educar culturalment. Per aquest motiu en el *Phàidon* —107 d—, Plató parla de *paideia kai trophé*, formació moral i règim

de vida, cultura i natura. El paper de la *paideia* no és altre, segons Aristòtil a *Politika* —VII, 13, 1334 b—, que conduir cap al *logos* tot valent-se del *logos*.

En l'àmbit de la moral, els grecs marcaren el llenguatge ètic tenint present la separació entre allò natural i allò cultural. L'home abasta ambdues coses: *pathós* i *ethos*, naturalitat i civilització, demble (tarannà natural) i caràcter. El *pathós* se'ns escapa de control, brolla tot sol; en canvi l'*êthos*, una modalitat de *ethos*, és resultat de la raó i de la voluntat. La naturalitat del *pathós* (passió) està enllaçada amb *thymos* (ànim), *pathema* (sofriment), *orexis* (desig), *epithymía* (rampell). Els mots llatins *emotio*, *perturbatio*, *affectus*..., tradueixen *pathós*. El *feeling* anglès i el *trieb* alemany estan situats en la mateixa línia semàntica.

Enfront del natural *pathós*, es palplanta el culte *ethos*. La llengua grega va distingir entre *ethos* i *êthos*; el primer mot assenyalava els costums i usances mentre el segon indicava, emprat en singular, el caràcter adquirit amb abrivament i esforç. Per aquest motiu, Aristòtil a *Ethikà Nikomàkheia* —II, 1, 1103 a— escriu:

«La virtut —*aretè*— ètica —*he ethiké*—... no arriba —*egginetai*— mai en les nostres vides de manera natural».

L'*ànthropos* viu amb un peu en la *natura* (*physis*) i un altre en la cultura (*paideia*). No és una existència compacta, segura i assentada, sinó ben al contrari, és una realitat esberlada, insegura i inestable. La cultura ens atorga una grandiositat desgraciada. Inesquivable. Quins són els més feliços?, doncs els ximplers i els beneïts, aquells que no saben ni llengües ni llenguatges o els saben molt poc.

Ultra això, el dolor humà troba dins de la civilització occidental una altra causa de rompiment essencial. El segle XVII francès, amb els escrits de René Descartes, deixa en la seva nuesa una escissió encara més pregonada i fonamental. Aquest pensador planteja el tema al *Discours de la méthode* —quarta part—, a les *Meditationes de prima philosophia* —meditació segona— i a *Principia philosophiae* —primera part—.

«Je pense, donc je suis.
Cogito, ergo sum.
S'il me trompe, je suis, j'existe.
Si je doute, je pense, donc je suis».

Els animals, bocins o trossos de la natura, saben coses; alguns, moltes, moltíssimes. Ara bé; no saben que saben. La consciència de l'ésser humà —*ego cogito*— fa que aquest ésser, no solament sàpiga, sinó que, a més, sàpiga que sap; la consciència fa que l'home s'adoni que sap. L'acte de consciència ens adreça vers el món, però alhora ens en separa. Una cosa és «*trobo gust en aquest préssec*» i una altra de ben diferent: «*m'adono que trobo gust en aquest préssec*». En el fet d'adonar-me'n no hi ha cap gust de préssec. Aquest gust és allò vers la qual cosa tendeix l'acte de consciència o

fet d'apercebre'm de l'esmentat gust. ¿Que els ximpanzés també fan actes de consciència, em diu vostè? M'ho creuré quan un d'ells vingui de la selva i m'ho expliqui. Ell; no pas vostè.

La cultura, *paideia* o *Bildung*, ens esberla i ens deixa insegurs perquè ens decanta de la solidesa de les coses naturals. I l'acte de consciència acaba de reblar aquest turment, resultat d'escissió, de desequilibri i d'inseguretat. L'ésser humà és inexorablement animal tràgic.

L'adolescència és inestabilitat i inseguretat

La primera part d'aquest apunt o esborrany ha establert que allò que distingeix l'animal humà de la resta de bèsties és precisament el fet d'existir de manera inestable, desprotegida, insegura. Ara cal mostrar com aqueix desequilibri primordial es fa notar en el desplegament biogràfic concret.

Dins l'àmbit de la civilització occidental s'han presentat dos models de l'expandiment temporal humà, entès ara l'home com individu singular. La *Tékhne rhetoriké* d'Aristòtil, al segle IV aC., en el llibre II —12-14—, estableix un paradigma de l'evolució biogràfica centrat en el punt màxim, que es qualifica com a maduresa, o edat adulta, de cadascú. Aristòtil considera que l'estat d'adult constitueix el cim, la culminació del grup humà. Escriu:

«Les edats humanes són: joventut, maduresa i vellesa [...]. Els joves són propensos a les passions i a fer tot el que desitgen [...]. Són volubles i fàcilment queden farts del seus propis desitjos [...]. Llurs afanys són lacerants, però no són pas grans, tal com succeeix amb la set i la gana dels malalts [...]. El jove vol passar per algú superior [...]. Els joves disposen de molt futur i de poc pretèrit [...]. Prefereixen les coses formoses que aquelles que són convenients [...]. Viuen més segons el temperament que no pas conforme al càlcul racional [...]. Pequen sempre per excés i per vehemència [...]. Imaginen saber-ho tot».

Aristòtil presenta aquesta edat com a fràgil i insegura. A l'altre extrem hi situa la vellesa, que també descriu igualment com etapa deficient. Diu així, fent referència als vells:

«Pel fet d'haver viscut ja molts anys [...] no estan segurs de res [...]. Són desconfiats a causa de la seva experiència [...]. Són mesquins i gasius perquè saben que la riquesa és cosa difícil d'adquirir i fàcil de perdre. Són covards i tenen por de tot [...]. Viuen més de records que no pas d'esperances [...]. Al cap i a la fi l'esperança resideix en el futur, mentre que el record s'assenta en el passat».

Entre aquests dos extrems, Aristòtil hi situa l'*akmé* o plenitud humana, que anomena maduresa. És l'etapa adulta. El seu tret distintiu rau en el *mésos*, mesura o ponderació. Escriu:

«L'edat madura suma tot allò que tenen de bo joves i vells. D'allò que les altres edats posseeixen en excés o bé en carència, els adults en gaudeixen en el punt just».

La maduresa constitueix, segons Aristòtil, un valor, ja que és un *optimum*, i desqualifica així tant la joventut com la vellesa. L'adult és algú que ha assolit l'equilibri, algú que es troba al capdamunt de la corba que formen el creixement i la decadència.

Paral·lelament a aquest model de la Grècia clàssica basat en la biologia i la psicologia, el segle XVIII europeu fabrica un segon paradigma que s'inspira en el dret i en el seu concepte de majoria d'edat. Els alemanys Lessing i Kant proposen la maduresa com ideal a assolir, més enllà de l'edat psicobiològica. Ser adult en aquest segon model no és un fet, o una dada, natural, sinó un ideal, bé individual, bé col·lectiu, a conquerir, que implica independència afectiva i intel·lectual. Aquesta autonomia no arriba forçosament amb els anys; cal guanyar-se-la. La maduresa és un valor, un ideal, i no pas un esdeveniment natural.

Els dos paradigmes em semblen interessants fins a tal punt que concebo l'adolescència alhora com a dada psicobiològica i com a aquella situació que cal superar en funció de l'ideal de maduresa que s'accepti.

L'etimologia tant de la paraula *adult* com del mot *adolescència* obre reflexions prou significatives. El verb llatí *adolescere* volia dir: créixer, desenvolupar-se, augmentar, fer-se més gran. Així tenim que l'historiador romà Tàcit escriu: «*ver adolescit*» (la primavera creix o avança). El participi actiu del verb *adolescere* és *adolescens* —genitiu: *adolescentis*—, l'adolescent, que comporta participar activament del fet de créixer. S'està en camí, en procés, encara no s'ha assolit la fita. Plaute, un autor romà de comèdies del període republicà, escriu tot referint-se a un jove: «*adolescens moribus*», de costums immadures, encara poc desenvolupades.

El participi passiu del verb *adolescere* fa *adultus*, adult, crescut, madur, fet, gran; hom participa del procés de desenvolupar-se de forma passiva, com allò que ja s'ha obtingut, que finalment s'ha posseït. Així, l'escriptor llatí Ciceró ens diu referint-se a una ciutat: «*Urbs adulta*» (ciutat crescuda, florent, pròspera).

La psicologia i la psiquiatria del segle XX han proposat criteris de maduresa, que en la majoria de casos són normes i no pas fets observables. En aquesta línia cal entendre expressions com «*En Joan té quaranta anys, però encara no és adult*». Se suposa que l'adult és autònom i responsable. Maurice Debesse, amb el llibre *L'adolescence*, replantejà completament el tema, tot i que ho va fer des d'una perspectiva exclusivament empírica.

Ofereixo el resultat de la meua visió a partir de la formació humanística, que condiona i possibilita el meu discurs, però sense desatendre les informacions de les ciències positives.

L'ésser humà és un procés biogràfic, el qual, si no s'estronca, es desplega en cinc seqüències: infantesa, adolescència, maduresa, climateri i vellesa. Aquestes etapes s'inicien en el naixement i es clausuren amb la mort. Infantesa, maduresa i vellesa són moments en què la inestabilitat es manifesta menys, i fins i tot semblen tres moments força segurs. Al contrari, l'adolescència i el climateri acusen fortament l'estructura radical de l'*ánthropos*, i deixen ben paleses la inseguretats i la inestabilitat.

Als infants —és a dir, gairebé fins els 11 anys— la confiança i la tranquil·litat els hi vénen des de fora, de la família, de la mare i del pare. Se senten segurs per providència, no pas per ells mateixos. Però, entre els 11 anys i els 25, els traspalsos passen a ser considerables. Si anomenem *pubertat* el període que recorre des dels 12 fins als 16 anys, descobrim en aquesta pubertat un desconcert notable de base hormonal, d'hormones sexuals. Les coses no són com abans. Elles i ells es transformen en una altra realitat, tan diferent que ni ells mateixos ni elles encerten de poder-se reconèixer. Quan se superen el 16 anys i fins quasi els 25, el neguit i el desconcert es desplacen des de la psicobiologia cap a l'àmbit social; és l'època que anomeno joventut. Els joves volen situar-se convenientment dins de la societat. Pubertat i joventut o juvenesa ofereixen les dues cares successives de l'adolescència.

Ingressar en la juvenesa implica, a més a més, poder fer per primera vegada actes de consciència reflexiva sobre la pròpia vida, tant sobre la biològica com sobre la biogràfica. En aquest punt es palplantia una nova causa de desequilibri i d'inseguretats. El mateix augment del lèxic facilita la presa de consciència, que és desoladora.

En el moment històric actual, a l'occident, l'adolescència, que és immaduresa o traspalsos per culpa de la inseguretats, s'allarga més enllà dels 25 anys. Ben sovint aquest fet força, moltes vegades, a recular cap a la infantesa a fi de gaudir novament de la protecció familiar en comptes de tenir autonomia i maduresa. Alguns es decanten pel costat de la irresponsabilitat infantil. S'abandona la lluita i hom s'amaga sota l'aixopluc de la família. Es recuperen la seguretats i l'estabilitat, però es renuncia a la maduresa. És ben bé una situació tragicòmica.

¿Quins eren fins fa poc els camins que conduïen a l'edat adulta, a l'emancipació i a la responsabilitat? Diria que eren dos: crear una nova família i treballar econòmicament a fi de no ser depenent com un infant. Maduresa afectiva i maturitat sociolaboral. En canvi ara guanyen la perplexitat, la incertesa, la irresolució. Els pares tornen a fer de pares, però de fills que són grans i petits a la vegada. Trist i grotesc.

Conclusió

Enllesteixo aquest croquis amb el rau-rau de sospitar que l'estructura i dinàmica radicals de l'ésser humà, és a dir, la seva inestabilitat i la seva inse-

guretats evolutives, guanyen cada dia més i més terreny i sovint envaeixen l'espai que abans era reservat a l'edat adulta. L'home està cada cop més nu, més despullat, i no sap com dissimular la seva grandesa, que el fa, certament, desgraciat. És ben ridícul que la joventut s'hagi de cobrir amb la pell del marrec perquè li fa por l'adultesa. Sota les faldilles de la mare i sota els diners del pare. Deplorable, llàstimos. Però cada vegada passa més. I és ben cert que les causes socioeconòmiques no expliquen pas del tot aquest desori psicològic i sociològic. Què passarà?

Paraules clau

antropologia de l'educació, filosofia de l'educació, adolescència, *paideia*, *Bildung*

Abstracts

La palabra antropología proviene de la palabra griega *ánthropos*, que designaba el ser humano, y de la dicción *logos*, que podríamos traducir como aquello que hace que en un discurso haya continuidad, en vez de contigüidad fáctica, entre las diferentes partes. Consecuentemente, la antropología designa un pensamiento ordenado, sistemático, sobre el fenómeno humano. Ahora bien; de hecho el discurso antropológico se ha organizado diversamente atendiendo las modulaciones epistemológicas. La antropología puede ser una ciencia natural, una ciencia sociocultural o un saber sobre el sentido o significado existencial humano. Este trabajo encara el tercer significado; no interesa tanto el ser humano como dato natural o bien como dato psicosociológico, sino como el que búsqueda aquello que aún no tiene, confiando que sea, precisamente, éste «no-hecho» indagado, aquello que le aporte significación vital.

Le mot *anthropologie* vient du substantif grec *ánthrôpos*, qui désignait l'être humain, et du suffixe *logos*, que l'on pourrait traduire comme « ce qui fait qu'il y a une continuité au lieu de la simple contigüité des faits entre les différentes parties d'un discours ». En conséquence, l'*anthropologie* désigne une pensée ordonnée, systématique, sur le phénomène humain. Ceci dit, le discours anthropologique s'est organisé de diverses manières, de fait, en fonction des modulaciones épistémologiques. L'*anthropologie* peut être une science naturelle, une science socioculturelle ou un savoir sur le sens ou la signification de l'existence humaine. Ce travail se confronte au troisième sens ; ce n'est pas tant l'être humain comme donnée naturelle ou comme donnée psychologique sinon celui qui est à la recherche de ce qu'il n'a pas encore, en espérant que ce soit, précisément, ce *non-fait* convoité qui lui apporte sa signification vitale.

The word 'anthropology' comes from the Greek *anthropos*, meaning human being, and *logos*, which could be translated as that which gives continuity to a discourse — as opposed to de facto contiguousness between the different parts. Therefore, anthropology refers to ordered, systematic thought about the phenomenon of human beings. In fact, however, anthropological discourse has been organized in various ways according to changing epistemological currents. Anthropology may be regarded as a natural science, a socio-cultural science or a form of knowledge about the meaning of human existence. This paper addresses this third definition: it considers human beings not so much as a natural, or psychosociological, piece of data, but rather as those subjects who seek that which they do not yet have, in the belief that it is precisely this seeking out of the "as-yet-unrealized" which gives meaning to human life.